

AZ ALFÖLD-FÁSÍTÁS KAÁN KÁROLY MUNKÁSSÁGÁBAN

Oroszi Sándor

Karcag

A nagy fának az árnyéka is nagy – tartja a népi mondás. Most, amikor a jeles erdész, Kaán Károly születése évfordulójára emlékezünk, feltétlenül meg kell említeni a vele szemben állók, az őt kevésbé dicsőítő kortársak véleményét is. Hiszen a teljes pályaképhez, ha úgy tetszik, a fához annak árnyéka is hozzá tartozik.

I.

A kortársak, sőt az utókor egyik-másik képviselője szerint Kaán több témában mindenképpen kompilátor, azaz „csak” másoló volt, elődei, netalán XX. századi pályatársai eszméit, egyben dolgozatait használta fel, hasznosította. Két területen—vélték, vélik az őt bírálók—, nevezetesen az Alföld-fásítás és a természetvédelem ügyében elődeitől mindenféle válogatás, főleg meg hivatkozás nélkül vette át az adatokat, sőt a leírásokat. Utóbbi, a természetvédelem témájában - amelyet most részletesebben nem vizsgálhatunk - Reuter Camillo és Csapody István kutatásai mutattak rá Földváry Miksa „ihletet adó” írásaira. Kétség nem fér hozzá, hogy Kaán minisztériumi szolgálata elején, 1907-1909-ben, majd egészen az első világháborúig, a hazai természetvédelem tudományos megalapozásán dolgozott. Az ő művei jelentették az eligazítást mind az erdész-mezőgazdász szakemberek, mind a szélesebb közvélemény számára abban a kérdésben, hogy tulajdonképpen mit is jelent a természetvédelem. Az viszont, hogy Kaán külföldi szerzők (elsősorban német, svájci és osztrák) műveire támaszkodott, igazán „másolást” jelenthet, de akkor az említett országok képviselték Európa élvonalát. 1930-1931-ben pedig valóban merített a Dunántúlt illetően kimondottan Földváry Miksa természetvédelmi leírásaiból, kataszteréből. A kompilátor, az egyszerű másoló fogalmát azonban jóval meghaladta. S ne felejtsük el: Kaán volt az Országos Természetvédelmi Tanács első elnöke, titkára, ügyvezetője pedig Földváry.

II.

A minket most közelebbről érintő Alföld-fásítási kérdés sem egyszerre pattant, pattanhatott ki az általunk nagyra becsült erdész előd fejéből. Nem, mert az ország középső részének befásítása legalább a XVIII. század közepe óta állandóan téma, fel-felbukkanó törekvés, amelynek itt-ott eredményei is mutatkoztak. Kaán Károly érdeme,

hogyan az ország nehéz helyzetében, az 1918-1919-es megrázkódások következtében felismerte: a kérdés megoldását nem lehet tovább halogatni. Ha kell, a törvényhozás szigorával kell a szükséges fásításokat végrehajtani. Azaz az I. világháború utáni erdészeti politika egyik alappillére, az az erdőterület, a fásítások növelése központi, állami feladat. (A másik alapkérdés a meglévő az erdők fatermő-képességének a növelése, amelyet Kaán fokozottabb-, állami beavatkozás, felügyelet mellett látott megvalósíthatónak.)

Hogy ebben, tudniillik az Alföld-fásításban Kaán mennyire támaszkodott az általa kiemelten értékelt Kiss Ferenc és Kallivoda Andor munkásságára, nem tudjuk. Az viszont kétségtelen, hogy maga a központi erdőtelepítési állomás (Kecskemét székhellyel és élén Kallivoda Andorral) az Arad-Déva-Temes-Lugos-, vidéki Erdészeti Egyesület 1910-ben előterjesztett programjában már szerepelt. S ott, majd a minisztériumban is, a téma legfőbb szószólója Földes János volt, aki Ajtay Sándorral egyidejűleg készített javaslatokat.

Tudjuk, hogy 1923-ban Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter előterjesztése alapján Alföld-fásítási törvény született, amelynek a végrehajtását Kaán hivatali ideje alatt (1925-ig) éppen csak elkezdték. Itt érdemes azonban az 1920-1925-ig terjedő időszakból néhány, Kaánhoz köthető eseményt kiemelni.

Az egyik rögtön az erdészek, a szakemberek foglalkoztatási kényszere. Magyarország ugyan a világháborút elvesztette, de az állam által kinevezett tisztviselőket az összeomlás ellenére is foglalkoztatni kellett. Akkor is, ha azok elhagyták a szolgálati helyüket, hiszen az utódállamokból hova máshová, mint a maradék Magyarországra menekültek. Kaán ugyanezt a „megfutamodást” abból kiindulva, hogy a magyarok kiköltözésével az esetleges revízióra vonatkozó jogunkat elveszítik, (rosszallotta) de mégis munkát, egzisztenciát kellett az állami erdészeknek is adni. A határzár, a külkereskedelem fokozatos helyreállításával a rendkívüli fakitermelések, -szállítások megszűntek, ahol korábban számos erdészt alkalmaztak, s az onnan felszabaduló, „menekült”, áttelepült, kiutasított” stb, státuszú szakembereket feladattal kellett ellátni. És itt jön kapóra az Alföld-fásítási törvényben előírt Alföld-fásítási összeírási és kijelölési munkák óriási adminisztrációs feladata. Kétségtelen, a minisztériumi, sőt az országos vezetés erdőtelepítések, fásítások felé fordulásában az említett foglalkoztatási kényszer is jelentős szerepet játszott. Magáról a „papírmunkáról” hadd jegyezzük meg, hogy a térképek, tervek készítése nem volt előttük ismeretlen. A korábbi kopárfásítási nyomtatványok, iratok összeállítása - ha nem is ilyen nagyságrendben- hasonló erdészeti feladatot adott.

Kaán Károly a világháború végéig az erdőművelést illetően elsősorban csak a fafajok kérdésével foglalkozott, az alföldi tölgyerdők visszaszorulását és akác mindenhol túlságos ültetését, megjelenését akarta fékezni. Feltehető, hogy ebben az esetben nem a személyes tapasztalatok, hanem a mellette, vele lévő szakemberek véleményét meghallgatva döntött minisztériumi rendeletekről, iránymutatásokról. Igaz, különösen az akác esetében, ez a törekvés csekély hatást ért el, mert a tudomány bebizonyította -

aminek később Kaán is fontos szószólójává vált -, hogy a termőhelyi viszonyok jelentősen, a tölgy kárára változtak meg.

Kaán az intézményes szikesfásítási kísérletek megindítója. A korábbi, elsősorban mezőgazdasági szakemberek által szorgalmazott, itt-ott már elkezdett fásításokat a püspökladányi telep 1924. évi megalapításával erdészeti célra rendelte, amely munkában ismét nem lehet holmi „másolási” trükkal meggyanúsítani.

Az 1923. évi XIX. tc., az Alföld-fásítási törvény értelmében az 50 kh (29 ha) szántóval vagy legalább 20 kh (12 ha) réttel, legelővel rendelkező birtokosok számára a fásítást kötelezően előírták. Továbbá a tanyákat is körül kellett fásítani ott, ahol a tanya, illetve a tanyapallag területe, kiterjedése azt lehetővé tette. A törvény hatálya alá a Dunától keletre eső síkvidéki területeken mintegy 4,3 millió hektár terület tartozott. Ezen kellett a meglévő erdőket, fasorokat, illetve egyéb fával borított területeket összeírni, a leendő helyét pedig kijelölni, sőt az ültetendő fafajokat meghatározni. Az 1935. évi erdőtörvény után a „közérdekű erdőtelepítések” fogalmának bevezetésével az összeírandó, kijelölendő terület 5,9 millió hektárra növelte. Itt azonban megjegyezzük, hogy az 1938-ban kezdődő országrész-visszacsatolással, a trianoni határral korábban elválasztott síkvidéki és dombos területek is számba jöttek. Az erdészek az adminisztrációs munkákkal 1944 nyaráig mintegy 50-70 %-ban készültek el, míg az 1919-től 1944-ig közérdekű, elsősorban Alföld-fásításra fordított állami és magán pénzösszeget, a kiadott csemete mennyisége 104 ezer hektárnyi fás vegetációt eredményezhetett. Külön is kiemelem, hogy ez a szám nem a tényleges erdőt, fásítást tartalmazza, hanem azt az erdészeti szaporítóanyagot, amellyel ekkora területet lehetett beültetni. Tehát az ország gazdasági potenciálja évente mintegy 4 ezer hektárnyi faültetésre, erdőtelepítésre volt elegendő.

Visszatérve Kaán „kompilátori” tevékenységére, a hivatali munkáját kényszerűen feladva, az alföldi kérdésekben ért el mai értelemben tudományos fokozatot, jobban mondva akadémiai levelező tagságot. Az 1925. évi nyugdíjazási körülményeit ugyan már több oldalról tárgyalták, ismert, mégis hadd adjak hozzá egy adalékot.

Szakács László nagykanizsai kutatásaiból tudjuk, előadásain elmondta, hogy a neves erdész családja—miként az a korabeli sajtóban megjelent – részben zsidó származású; az édesapja (aki Nagykanizsa polgármestere is volt) a felnőtt kor küszöbén keresztelkedett ki. Egy olyan „keresztény- keresztény-nemzeti” kurzus idején, amikor például a soproni főiskolán sztrájkoltak a zsidó (szombatos) hallgatók eltávolítása érdekében, az ország első erdésze kevésbé volt védett akár a faji alapú támadásoktól is. A hivatalából távozó Kaán témáját az alföldi kérdések kutatásában, tárgyalásában találta meg – mindannyiunk épülésére.

III.

Az Alföld utolsó természetes növényzeti képezet ma az erdősztyeppet tartjuk. A két világháború közötti időben azonban ez a kérdés még vita tárgyát képezte. Egyik oldalon a természettudomány művelői, míg a másikon a bölcsesek, történészek érveket, ellenérveket sorakoztattak fel részben, az erdős, részben az erdőtlen puszta mellett és ellen. Kaán Károly mind a történészek, mind a botanikusok, földrajztudósok érveit elemezte, egymás mellé állította. Előbbiek közül különösen Takáts Sándor török világ kori „rajzai” voltak rá nagy hatással, aki az akkor még részben fás Alföldről tudósított. Utóbbiak között pedig első sorban Cholnoky Jenő, Bernátsky Jenő és Rapaics Raymund írásait említjük meg. Megjegyezzük, hogy Kaán ekkor keletkezett alföldi műveiben már határozottan a tudomány által megkövetelt hivatkozásokat, rámutatásokat alkalmazza. Azaz nem eshet az „ész és értelem nélküli másoló” gyanújába. Tehát „felnőtt” kora tudományos emberei közé, s így méltán lehetett akadémikus.

Kaán alföldi munkásságának azonban mégsem a történelem forrásai kutatása a legfontosabb vetülete. Sokkal inkább a felismerés: az Alföld évszázadok során kialakult mostoha természeti viszonyai, főleg pedig az ott élő „törzsökös”-magyarság nyomorúsága nem „istencsapása”. Következésképpen ésszerű (gazdaság), politikával, a korábban tudatosan vagy tudatlanul-figyelmetlenül elhanyagolt alföldi lakosokat fel lehet, fel kell emelni. Ehhez gazdasági feltételeket kell például fásításokkal, öntözésekkel legfőképpen pedig megfelelő pénzügyi támogatásokkal, oktatással megjavítani. Ráadásul az elmaradottság nemcsak gazdasági, hanem egészségügyi, sőt kiterjedtebben népjóléti kérdés is. Tehát aki az „alföldi kérdések”-et veszi elő, annak nem csak gazdasági hanem – mai fogalmaink szerinti–életmód és egyéb szociális politikával is tisztába kell lenni.

Természetesen itt óhatatlanul is felmerül a kérdés, hogy a revízió, a „Nagymagyarország” lázában éveket, évtizedeket eltöltő két világháború közötti magyarság mikor és meddig cselekedjék az alföldi nép érdekében, hiszen a „mennyország” visszaállítása az elsődleges. S akkor minek törődni - még ideiglenesen is – a Kaán által erőltetett alföldi problémákkal. Nos, a hivatalban lévő helyettes államtitkár iratai között én magam találtam meg egy előterjesztést, amelyben valaki a leendő revízióra utalt, mire a minisztériumban ráírták: „illúzió”. Ha az említett vélemény nem magától Kaántól származott is, akkor is látta, aláírta, tehát tudomásul vette, netán maga is úgy gondolta. Annak ellenére, hogy írásaiban, könyveiben Kaán is az integer. Magyarország mellett foglalt állást – de számolt a valósággal. S innen érthető meg az is, hogy az Alföld természeti-gazdasági, továbbá népegészségügyi-népjóléti viszonyai megjavítását a határok mindenkori helyzetétől teljesen függetlenítette. Gondolkodását az ország vezető erdészei is magukévá tették, hiszen az Alföld-fásítást 1938 után sem állították le. Sőt a kimutatások szerint a legtöbb erdőt (16 ezer hektárt) éppen 1941-ben telepítették.

Kaán az Alföld komplex, a török kori romlás utáni megjavítását, rehabilitását végül a hivatali működésével, majd tudományos munkáival úgy befolyásolta, ahogyan kevés

magyar ember. Következtetésképpen a hazai erdészet méltán értékelheti mindkét tettét, s amikor lehetőséget kapott, bővebb teret nyert az erdőtelepítések, fásítások megvalósítására, büszkén emlegetheti az Alföld-fásítás „apostolát”, Kaán Károlyt.

IV.

Előadásom elején említettem a nagy fákra vonatkozó népi bölcsességet. Engedjék meg, hogy befejezésül egy filozófust, Fr. Nietzsche idézzek: „a fény csak a legmagasabb fákat éri”. Kérem, Kaán Károly életét, munkásságát e két vélekedés „fényében” fogadják el, jegyezzék meg.